

University of Valencia.

DOI: 10.7203/metode.81.3146

Article rebut: 19/12/2013, acceptat: 27/03/2014.

LITERATURES MIGRANTS

JO TAMBÉ SÓC CATALANA' DE NAJAT EL HACHMI

MARTA SEGARRA

Aquest article tracta d'un cas de «literatura migrant» a Catalunya, el de l'escriptora catalana d'origen marroquí Najat El Hachmi. S'hi analitza el seu primer llibre publicat, l'assaig d'estil autobiogràfic *Jo també sóc catalana*, examinant la concepció que expressa del fenomen migratori des d'una perspectiva lingüística, cultural i de gènere, i comparant aquest cas amb el d'altres escriptors i, especialment, escriptores pertanyents a l'anomenada literatura francòfona magribina.

Paraules clau: literatura migrant, literatura catalana, literatura del Magrib, Najat El Hachmi.

L'experiència de la migració, amb totes les complexitats socials, econòmiques i, sobretot, afectives i psicològiques que implica, ha esdevingut, especialment en les últimes dècades, un material literari i artístic de primer ordre. Al Canadà, amb un teixit social compost de diferents capes migratòries, fins i tot es va encunyar el terme «literatura migrant» per descriure les obres literàries que, escrites en les seves llengües oficials, francès o anglès, relaten aquesta experiència a nivell personal, cultural i social. Amb aquest terme es pretenia a més fugir d'altres etiquetes considerades excloents, com ara, en el cas francès, la de «literatura francòfona», que es refereix a tota obra escrita en llengua francesa per persones d'origens nacionals que no són la França metropolitana i, especialment, procedents de les antigues colònies d'aquest país a l'Àfrica o el Carib, però també de Bèlgica o Canadà. No obstant això, molts escriptors aixoplugats sota el terme de «literatura migrant» rebutgen aquesta etiqueta, que consideren així mateix excloent o, en tot cas, que els converteix, segons diuen, en autors de «segona categoria». Per això, un conjunt de creadors d'origens diversos (incloent-n'hi de francesos *de soca-rel*, com es diu en una expressió de tints racistes) va crear fa pocs anys un altre concepte, el de «*littérature-monde*» («literatura-món»), en un intent de superar aquestes categoritzacions (Le Bris *et al.*, 2007).

Com França, Catalunya ha estat terra d'immigració en diferents etapes de la seva història, i també d'emi-

gració. En la literatura catalana actual trobem diversos casos d'escriptors que, nascuts en altres països però instal·lats a Catalunya, van triar el català per escriure obres que podrien enquadrar-se dins de la categoria de «literatura migrant», no sols pel lloc de naixement dels seus autors sinó, sobretot, per la temàtica que tracten, al voltant de l'experiència migratòria. Un dels casos més interessants és el de Najat El Hachmi, autora de novel·la i assaig, que va néixer al Marroc però es va traslladar de petita amb la seva família a Vic i es va criar en aquesta ciutat catalana. El seu primer llibre, publicat el 2004, és un assaig basat en la seva experiència migrant i titulat *Jo també sóc catalana*.¹

Aquest article examinarà la visió que presenta aquest assaig sobre la «integració» de les persones migrants en les societats anomenades d'acollida, tenint en compte factors lingüístics, culturals i de gènere, ja que el fet que l'autora sigui dona i de cultura amaziga no és aliè a la seva adopció sense fissures del català com a llengua d'escriptura i al seu posicionament respecte a les comunitats a les quals pertany o desitja de pertànyer: la comunitat immigrada marroquina i la comunitat autòctona catalana. A més, compararem aquesta obra amb d'altres d'escrip-

«L'EXPERIÈNCIA DE LA
MIGRACIÓ, AMB TOTES LES
SEUES COMPLEXITATS,
S'HA CONVERTIT,
SOBRETOT EN LES ÚLTIMES
DÈCADES, EN UN MATERIAL
LITERARI I ARTÍSTIC DE
PRIMER ORDRE»

¹ L'obra de Najat El Hachmi ha estat ja força estudiada per la crítica acadèmica; vegeu especialment Bueno Alonso, 2010, 2012; Guia Conca, 2007; Ricci, 2007, 2010, 2011.

tors pertanyents a l'anomenada «literatura francòfona magribina», a fi d'advertir similituds i diferències entre la literatura migrant catalana, exemplificada en aquesta obra, i la francòfona, que gaudeix ja d'un no-drit patrimoni.

■ LES LENGÜES I CULTURES EN JOC

En el títol *Jo també sóc catalana*, l'adjectiu *catalana* es refereix no sols a la pertinença nacional sinó també a la lingüística i cultural, ja que l'escriptora al·ludeix en diverses ocasions al seu profund coneixement de la llengua i la literatura catalanes. Es refereix a personatges femenins d'obres clàssiques, com *Solitud* de Víctor Català o les novel·les de Mercè Rodoreda, per caracteritzar les persones que hi descriu, i fins i tot sembla adoptar alguns d'aquests personatges (o les seves autors) com a models vitals. Més enllà de la indicació de possibles influències literàries o d'una genealogia femenina semblant a la que reclamava Virginia Woolf (2011), aquest desplegament de coneixement escolar —perquè les obres al·ludides són les que s'inclouen en els programes del batxillerat i dels estudis universitaris de lletres— caracteritza també moltes de les novel·les autobiogràfiques dels primers escriptors magribins francòfons i, sobretot, dels anomenats *beurs*, nascuts o criats a França però d'origen familiar àrab o amazic. La primera novel·la d'Azouz Begag, un dels seus representants més destacats, titulada *Le gone de Chaâba* (2001), va ser criticada per la descripció, considerada per alguns massa complaent, que feia del sistema escolar francès com a «ascensor social» i, sobretot, per l'entusiasme cap a la cultura francesa més clàssica, amb tot el que comporta d'adhesió a una certa concepció nacional i colonial. Però no es tracta d'una posició individual: rares vegades els escriptors de «literatura migrant» francesa, i especialment els pertanyents a la primera generació, citen autors magribins francòfons com a referents; al seu torn, aquests mateixos autors (que, en molts casos, no són «migrants» sinó que escriuen en francès per raons històriques relatives al període colonial i postcolonial) també tenen com a models els grans clàssics francesos.

Una de les raons d'aquesta absència de referents àrabs és que molts d'aquests autors francòfons no són de cultura i llengua àrab sinó amaziga, la qual cosa podria explicar la desafecció que mostren pels models literaris provinents del patrimoni àrab, encara que sigui per a preferir-los als de l'antiga colònia. Najat El

«EL FET DE QUE L'AUTORA SIGUI DONA I DE CULTURA AMAZIGA NO ÉS ALIÈ A LA SEVA ADOPCIÓ SENSE FISSURES DEL CATALÀ COM A LENGÜA D'ESCRITURA»

Najat El Hachmi, autora de novel·la i assaig, va néixer al Marroc però es va traslladar de petita amb la seva família a Vic i es va criar en aquesta ciutat catalana. El seu primer llibre, publicat el 2004, és un assaig basat en la seva experiència migrant i titulat *Jo també sóc catalana*. La foto mostra l'autora durant la seva participació en la taula redona «Africani d'Europa / africani enuropa», que es va celebrar el 2009 a Màntua (Itàlia).

Hachmi se situa en una posició distinta, ja que considera que, a diferència del francès, llengua colonial per als magribins, el català és una «llengua oprimida» com l'amaziga. Afirmar així que ambdues «són llengües marginades per certs poders», la qual cosa encara li fa sentir més el deure de defensar-les. El Hachmi, que és llicenciada en Filologia Àrab per la Universitat de Barcelona, es refereix a l'àrab com «la llengua dels opressors en un regne on l'amazic sempre s'ha considerat de segona categoria, llenguatge oral, només, bàrbar, ens diuen»² (p. 27), afegint que l'àrab és la llengua del profeta i del rei i comparant aquesta situació de marginació amb la que va patir el català, per la qual cosa les considera «llengües germanes».

² Inserirem només el número de pàgina per referenciar les cites de l'obra d'El Hachmi analitzada aquí.

En el títol *Jo també sóc catalana* (a l'esquerra), l'adjectiu *catalana* es referix no sols a la pertinença nacional sinó també a la lingüística i cultural, ja que l'escriptora al·ludeix en diverses ocasions al seu profund coneixement de la llengua i la literatura catalanes. L'evolució com a escriptora de Najat El Hachmi ens mostra quin camí ha triat l'autora com a dona: la seva primera novel·la, *L'últim patriarca* (al centre), és molt explícita en el pla sexual, i la seva segona novel·la, la darrera fins avui, és un relat eròtic que ella mateixa qualifica d'autobiogràfic i que es titula *La caçadora de cossos* (a la dreta).

Encara que l'autora afegeix matisos a aquesta analogia precipitada entre l'amazic i el català –ja que aprendre català, per als immigrants a Catalunya, és abans que res una estratègia laboral–, la seva conclusió és que aquesta «amalgama de codis lingüístics» representa un enriquiment i que s'han d'«estimar totes les llengües igual» (p. 27). No obstant això, sembla més ajustat a la realitat considerar que el català és, amb molta més freqüència, per als immigrants de qualsevol origen, una llengua dominant que els margina de la integració sociolaboral; no sols és necessari aprendre-la, sinó fins i tot parlar-la bé, ja que, com és ben sabut, l'accent, o determinats accents, representen també un factor discriminatori. Jacques Derrida (1996), el cèlebre filòsof d'ori-

«NAJAT EL HACHMI CONSIDERA QUE,
A DIFERÈNCIA DEL FRANCÈS, LLENGUA
COLONIAL PER ALS MAGRIBINS, EL
CATALÀ ÉS UNA "LLENGUA OPRIMIDA"
COM L'AMAZIC»

El cas de Najat El Hachmi mostra que cada dona ha de construir la seva pròpia subjectivitat «híbrida» negociant entre les diverses possibilitats i prohibicions que la concerneixen, especialment quan s'ha vist afectada per l'experiència migratòria. En la imatge, l'escriptora va apadrinar alguns alumnes de la Universitat de Lleida en un acte de lliurament d'orles el 2012.

gen judeomagribí, comenta el seu intent d'eliminació de l'«accent» i la seva passió per la llengua francesa *pura*, allunyada de qualsevol particularisme regional, com una pulsó irrefrenable, que anava en contra de la seva defensa d'allò híbrid en tots els altres plans. En el cas d'El Hachmi, encara que parla i escriu català com qualsevol altra persona culta nascuda i educada a Vic, aquest desig de legitimació perdura, com és evident en el modalitzador reivindicatiu del seu títol: *Jo també sóc catalana*.

■ EL FACTOR GÈNERE

Les dones immigrades d'origen magribí que van arribar a Catalunya en els anys vuitanta i noranta van tenir més problemes per a adaptar-se a la nova vida que els homes als quals acompanyaven o amb els quals es reunien després d'uns anys de separació forçosa. La majoria van arribar amb els seus fills d'edats primerenques, gràcies a les lleis de reagrupament familiar, i es van trobar amb unes llengües, uns costums i una societat molt diferents dels de la seva terra de procedència. Ben sovint van reaccionar, per voluntat pròpia o per la del marit, tancant-se en les seues cases, sense integrar-se en la vida laboral exterior, la qual cosa va dificultar-los l'aprenentatge de les llengües oficials i, per tant, va reduir les seves possibilitats en el món laboral.

El Hachmi, que dedica el tercer capítol del seu llibre a les «Dones d'aquí, dones d'allà», compara favorablement sa mare amb la protagonista de *Solitud*; no obstant això, d'adulta, l'escriptora es distancia del model matern. En les novel·les escrites en francès per dones migrants d'origen magribí, aquesta ambivalència és encara més patent, perquè ben sovint la figura materna es veu com la d'una pobra víctima, o com una «guardiana de la tradició» que pretén impedir a la seva filla que segueixi altres camins vitals que el seu propi. En l'obra d'autores com Leïla Houari (1985, 1988), aquesta visió com a mínim ambigua, si no desfavorable, de la figura materna s'acompanya d'un desig d'«alliberament» respecte a aquest model que podria qualificar-se de feminista. En canvi, El Hachmi (potser també per una qüestió de generació) es mostra extremadament irònica respecte al suposat alliberament de les dones occidentals. Per exemple, descriu una jornada esgotadora de mare jove que treballa, en el torn de nit, en l'equip de neteja d'una fàbrica, alhora que estudia en la universitat, i conclou: «que bé, ser una dona alliberada com les dones occidentals, rendida i sense temps per gairebé res, però alliberada al cap i a la fi» (p. 137).

L'escriptora critica el feminisme europeu i el seu exclusiu «model d'emancipació femenina»: «el paternalisme de l'europea la impulsa a alliberar tota dona musulmana que li passi per davant» (p. 162); traça, per contra, un retrat un tant idíl·lic de les dones «no alliberades» de la seva família, però que gaudien d'un gran poder en l'àmbit familiar, «relativament felices en el seu racó de món fet de petites alegries» perquè ningú els havia dit encara que estaven «oprimides» (p. 147). Malgrat aquesta valoració un tant maniqueïsta, ella mateixa aspira a ser escriptora i, si pot ser, «una escriptora famosa», opció vital que considera incompatible amb les possibilitats que la religió i els costums ancestrals ofereixen a les dones.

El virulent atac a les «dones europees» amaga, finalment, una gran incomoditat tant davant d'aquest patró com davant del de les dones tradicionals de la seva terra d'origen. Afirmar així sentir-se «al bell mig de la línia de foc» (p. 154) entre aquests dos grups, i ho exemplifica amb una observació relativa al seu cos i la seva sexualitat: a l'hora de vestir-se, procura no fer-ho de manera ni massa provocativa a ulls d'uns, ni massa pudorosa o «reprimida» als d'altres; és en aquest mateix sentit que aniria el nom Ni Putes Ni Submises triat per l'associació política francesa en defensa dels drets de les do-

El Hachmi qualifica la seva de «generació de frontera», ja que no va tenir capacitat de decisió en el projecte migratori de la seva família però n'ha patit les conseqüències.

«EL HACHMI ES MOSTRA
EXTREMADAMENT IRÒNICA
RESPECTE AL SUPOSAT
ALLIBERAMENT DE LES
DONES OCCIDENTALS
I CRITICA EL FEMINISME
EUROPEU»

nes (<http://www.npns.fr/>).³ L'evolució com a escriptora de Najat El Hachmi ens mostra quin camí ha triat ella, superant aquesta dicotomia: la seva primera novel·la, *L'últim patriarca* (2008), és molt explícita en el pla sexual, i la segona novel·la, la darrera fins avui, és un relat eròtic que ella mateixa qualifica d'autobiogràfic i que es titula *La caçadora de cossos* (2011).

■ DUES RIBES, DOS MONS

Najat El Hachmi qualifica la seva de «generació de frontera», ja que no va tenir capacitat de decisió en el projecte migratori de la seva família però n'ha patit les conseqüències. Les dues ribes del Mediterrani, l'originària i la d'acollida, són per a ella «dos mons» separats per un abisme, i l'única possibilitat d'aconseguir la felicitat és buscar-la «a cavall» entre aquests dos universos mitjançant el que anomena «un pensament de frontera» (p. 14), és a dir, sense rebutjar els seus

³ Aquesta associació es va crear en 2003, amb la intenció de defensar els drets de les dones «dels barris», segons la seva mateixa definició, referint-se a les barriades de les grans ciutats franceses, habitades majoritàriament per població immigrada. Vegeu Amara, 2004.

orígens però sense tancar-se en una identitat monolítica que, en el seu cas, és a més heretada perquè s'ha criat en el nou món i no en l'antic. Podríem comparar aquesta reivindicació amb el revelador títol de la novel·la autobiogràfica de Sakinna Boukhedenna *Journal: «Nationalité: Immigré(e)»* (“Diari: «Nacionalitat: Immigrat/a»”, 1987), en la qual aquesta autora denuncia amargament la manca d'identitat nacional, en un pla simbòlic, d'aquestes persones «entre dos mons».

Aquests mons funcionen de manera paral·lela, impermeable i jeràrquica (la cultura d'origen s'ha de supeditar, i fins i tot oblidar, en favor de la d'acollida), com denuncia El Hachmi en el seu blog (<http://najatelhachmi.blogspot.com.es/>), criticant durament la concepció mateixa de «mediació cultural». Afirmar que aquesta tasca consisteix sobretot a obligar els nouvinguts a acceptar les normes imposades per la societat d'acollida. A més, els pares saben que, en créixer en aquesta societat, «perdran» els seus fills, aquests «nous altres catalans», en paraules de l'autora que al·ludeixen al famós assaig de Francesc Cancler *Els altres catalans* (1964), que descrivia la immigració procedent d'altres regions espanyoles cap a Catalunya. Si de les observacions d'El Hachmi sobre la impossibilitat de conciliar aquests dos mons podríem deduir que la seva concepció del fenomen migratori seria excel·lent, en el sentit que aquest comporta adoptar una altra visió del món que exclou l'originària, aquesta assimilació entre una immigració que es podria considerar «interna» (ja que es realitza en l'interior de l'Estat espanyol) i una altra d'«externa» minimitza els factors ètnics i religiosos com a barreres insuperables enfront de la «integració».

Finalment, el que permetrà a l'autora de *Jo també sóc catalana* negociar entre aquestes dues concepcions culturals, religioses i nacionals que sent allunyades, és l'escriptura i el pensament. Relata com, a la universitat, «es despulla de totes les etiquetes i és només ella mateixa», i arriba fins i tot de vegades a desposseir-se del propi cos i a convertir-se en pur «pensament» (p. 25). Aquest ideal poc realista d'identitat desencarnada es veu matisat, però, en el mateix passatge pel comentari sobre els bancs de la universitat, que «no es van fer pensant en embarassades», frase que, més enllà del to humorístic, al·ludeix als obstacles que poden trobar les dones fins i tot en espais aparentment neutres o favorables a la igualtat com són l'escola o la universitat. I si la mateixa Najat El Hachmi defineix *Jo també sóc catalana* com un «híbrid transgenèric» (p. 13), al·ludint al caire assagístic i alhora autobiogràfic del llibre, entendrem al final de la nostra lectura que aquesta expressió pot aplicar-se també a la identificació de l'autora, entre la identitat catalana i la marroquina, i fins i tot

entre la de «dona alliberada» occidental i «dona tradicional» marroquina. Més enllà de categoritzacions formades en bona part per prejudicis, el cas de Najat El Hachmi mostra que cada dona ha de construir la seva pròpia subjectivitat «híbrida» negociant entre les diverses possibilitats i prohibicions que la concerneixen, especialment quan s'ha vist afectada per l'experiència migratòria. ☉

REFERÈNCIES

- AMARA, F., 2004. *Ni putas ni sumisas*. Cátedra. Madrid.
 BEGAG, A., 2001. *El niño del Chaâba*. Bronce. Barcelona.
 BOUKHEDENNA, S., 1987. *Journal: «Nationalité: Immigré(e)»*. L'Harmattan. París.
 BUENO ALONSO, J., 2010. «Género, exilio y desterritorialidad en *L'últim patriarca* de Najat El Hachmi». En MIAMPIKA, L.-W. i P. ARROYO (eds.). *De Guinea Ecuatorial a las literaturas hispanoafricanas*. Verbum. Madrid.
 BUENO ALONSO, J., 2012. «Hispanisme et catalanité: enjeux méthodologiques et littéraires d'un transnationalisme maghrébin». *Expressions maghrébines*, 11(2): 27-44.
 CANCLER, F., 1964. *Els altres catalans*. Edicions 62. Barcelona.
 DERRIDA, J., 1996. *Le monolingüisme de l'autre*. Galilée. París.
 EL HACHMI, N., 2004. *Jo també sóc catalana*. Columna. Barcelona.
 EL HACHMI, N., 2008. *L'últim patriarca*. Planeta. Barcelona.
 EL HACHMI, N., 2011. *La caçadora de cossos*. Columna. Barcelona.
 GUIA CONCA, A., 2007. «Molts mons, una sola llengua. La narrativa en català escrita per immigrants». *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris*, 12: 229-248.
 HOUARI, L., 1985. *Zeida de nulle part*. L'Harmattan. París.
 HOUARI, L., 1988. *Quand tu verras la mer*. L'Harmattan. París.
 LE BRIS, M.; ROUAUD, J. i E. ALMASSY, 2007. *Pour une littérature-monde*. Gallimard. París.
 RICCI, C. H., 2007. «Najat El Hachmi y Laila Karrouch: escritoras marroquines-imazighen catalanas en el marco del fenómeno migratorio moderno». *Revista Entre Ríos*. 6: 92-97.
 RICCI, C. H., 2010. «*L'últim patriarca* de Najat El Hachmi y el forjamiento de una identidad amazigh-catalana». *Journal of Spanish Cultural Studies*. 11(1): 71-91. DOI: <10.1080/14636201003787535>
 RICCI, C. H., 2011. «Identidad, lengua y nación en la literatura amazigh-catalana». *Aljamía*. 22: 79-94.
 WOOLF, V., 2011. *Una habitación propia*. Seix-Barral. Barcelona.

ABSTRACT

Migrant Literature. 'Jo també sóc catalana' by Najat El Hachmi.

This article discusses «migrant literature» in Catalonia, looking at the particular case of Najat El Hachmi, a Catalan writer of Moroccan origin. Here we analyse her first book, the autobiographical essay *Jo també sóc catalana*, by examining how the migratory experience is expressed from a linguistic, cultural and gender perspective. We also compare her case with that of other writers, especially those belonging to the so-called Francophone Maghreb literature.

Keywords: migrant literature, Catalan literature, Maghreb literature, Najat El Hachmi.

Marta Segarra. Catedràtica de Literatura Francesa i d'Estudis de Gènere de la Universitat de Barcelona.